

Digitalt særtryk af

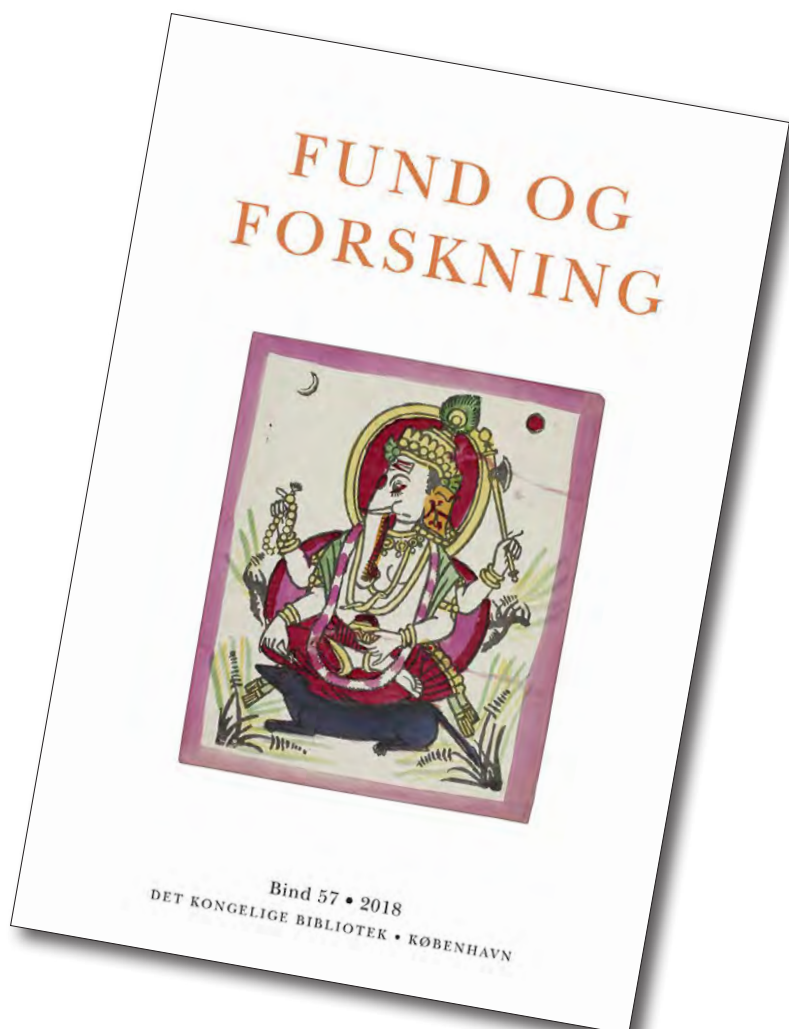
FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 57

2018

FUND OG FORSKNING

Bind 57

2018

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 57
2018

With summaries

KØBENHAVN 2018
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 249.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 77.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Jakob K. Meile

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog artiklerne under 'Mindre bidrag', der typisk har debatterende eller samlingsoplysende karakter.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 200 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-150-3

FINDES DER SKØNHED I LEKSIKOGRAFI?

AF

LORÁND-LEVENTE PÁLFI,

KARIN WOLGAST & TINNE HOFF KJELDSSEN

*Indledning*¹

Dette bidrag handler ikke om leksikografiske opslagsværkers ydre beskaffenhed såsom indbinding, papirkvalitet, trykkvalitet, opsætning eller brugergrænseflade. Det ydre er allerede blevet behandlet – omend i begrænset omfang – i den nationale og internationale metaleksikografiske litteratur.² Formålet med nærværende artikel er at undersøge, om det er muligt at italesætte leksikografisk skønhed på en ikke nødvendigvis identisk, men i det mindste sammenlignelig, måde som inden for flere andre fagområder. At man i de fleste, måske alle, kunstarter taler om skønhed og for nogles vedkommende har gjort det i årtusinder, turde næppe overraske nogen. Også fysikere taler om smuk fysik³ og matematikere om smuk matematik. Findes der smuk leksikografi forstået som – eventuelt helheden af – visse indre kvaliteter ved ordbøger, leksika og encyklopædier uden tanke på ydre forhold? Og hvad er i givet fald leksikografisk skønhed? Det er ikke skønhed i metaleksikografi (faglitteratur om leksikografi), vi interesserer os for i denne artikel, men skønhed i leksikografi, dvs. i ordbøger, leksika og encyklopædier.

Os bekendt findes der i det mindste i Norden samt i de tysk- og engelsktalende sprogområder ingen tradition for at italesætte leksiko-

¹ L.-L. Pálfi vil her udtrykke sin tak til Dr.phil. Uwe Mayer fra Gießen, Tyskland, for mange gode samtaler om mulige tilgange til emnet leksikografisk skønhed.

² F.eks. Richard Almind og Henning Bergenholtz: Klæder skaber folk: om layout i ordbøger. *Hermes: tidsskrift for sprogforskning*, 4, 1990, s. 31-47; H. Bergenholtz: Ordbøgers funktion og æstetik. Peder Skyum-Nielsen (red.): *Sprogets funktion og æstetik*, 1995, s. 55-81; R. Almind: Designing internet dictionaries. *Hermes: Journal of Linguistics*, 34, 2005, s. 37-54; Piet Swanepoel: Dictionary quality and dictionary design: a methodology for improving the functional quality of dictionaries. *Lexikos*, 11, 2001, s. 160-190.

³ F.eks. Brian Greene: *The elegant Universe*, New York 1999.

grafisk skønhed. Søgestrengene som “smuk leksikografi”, “smukt leksikon”, “smuk ordbog” osv. på Google både med og uden den booleske og-operator⁴ resulterer kun i støj: typisk antikvariaters hjemmesider, der reklamerer med en/et smuk(t) ordbog eller leksikon, hvor ordet “smuk[t]” tydeligt refererer til indbindingen eller værkets fysiske tilstand; andre resultater er artikler i onlineordbøger, hvor ordet “smuk” denoteres. Ej heller den store internationale leksikografihåndbog, HSK 5.1-5.3,⁵ samt tillægsbindet, HSK 5.4,⁶ behandler, så vidt vi kan se, leksikografiske skønhedskvaliteter. Forgæves leder man i de videnskabelige tidsskrifter; f.eks. skandinaviske *LexicoNordica*, tyske *Lexicographica*, afrikanske *Lexikos*, amerikanske *Dictionaries*, britiske *International Journal of Lexicography* og ungarske *Lexikográfiai füzetek*. Ej heller Bo Svensén⁷ og Ulrike Haß⁸ interesserer sig for emnet. Der kunne gives mange andre eksempler.

Set bort fra det nævnte, findes der stedvis i faglitteraturen ansatser til en vag og minimal italesættelse af emnet; eksempelvis følgende tekststykke fra oprindelig 1901 (bemærk ordene “harmonisch”, “im Innern”, “übersichtlich” og “organisch”):

“Das Wörterbuch im gewöhnlichen Sinne dient dem Zwecke des Nachschlagens und nur diesem; seine wissenschaftlichen Vorzüge sind Vorzüge seiner einzelnen Theile, vielleicht aller Theile, das heisst aller Artikel, nicht aber des Ganzen als einer Einheit. Es sei so geordnet, dass es die Arbeit des Aufsuchens möglichst erleichtert: daher ist die alphabetische Ordnung die bevorzugte. Die Artikel sind harmonisch zu gestalten, im Innern übersichtlich zu ordnen, nicht aber

⁴ Vi har også søgt på engelsk og tysk samt synonymmer.

⁵ HSK 5.1-5.3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (eds.): *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / An international encyclopedia of lexicography / Encyclopédie internationale de lexicographie*, Berlin, 1-3, 1989-1991 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of linguistics and communication science / Manuels de linguistique et des sciences de communication, 5.1-5.3).

⁶ HSK 5.4 = Rufus H. Gouws, Ulrich Heid, Wolfgang Schweickard, Herbert Ernst Wiegand (eds.): *Dictionaries: An international encyclopedia of lexicography: supplementary volume: recent developments with focus on electronic and computational lexicography*, Berlin 2013 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft ..., 5.4).

⁷ B. Svensén: *Handbok i lexicografi: ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*, 2. udg., Stockholm 2004.

⁸ U. Haß (Hrsg.): *Große Lexika und Wörterbücher Europas: europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*, Berlin 2012.

untereinander organisch zu verknüpfen, – eine Häusercolonie, nicht ein Palast.”⁹

Det forekommer reduktionistisk at betragte ordbøger, leksika og encyklopædier som værktøjer blot. Vi er ikke i tvivl om, at leksikografiske opslagsværker vitterlig er værktøjer, men de er også andet og mere såsom repositorier for intellektualitet, kulturmonumenter, nationale hukkommelseslagre, identitetsstyrkende redskaber, politiske instrumenter og statussymboler.¹⁰ Antallet af leksikografiske opslagsværker er højt. Mellem 1990 og 2010 er der udkommet omkring 2.000 danske ordbøger, leksika og encyklopædier.¹¹ I en undersøgelse, der vel at mærke kun inkluderer danske fagordbøger, opregnes 1.541 sådanne fra perioden 1500-1993.¹² Det samlede antal leksikografiske opslagsværker med dansk som genstandssprog kendes ikke, men må andrage 5.000-10.000 (forskellige udgaver og oplag ej medregnet) fra tidsrummet 1500-2017. En udforskning af skønhedsindikatorer og æstetiske kvaliteter i øvrigt kunne sagtens resultere i adskillige værdifulde erkendelser, særligt når det medtænkes, at leksikografi principielt vedrører alle sprog og fagområder foruden andre domæner.

Inden vi kommer tilbage til leksikografien, skal vi se på, dels hvad det er, matematikere mener, når de refererer til smuk matematik eller matematisk skønhed, dels hvordan det forholder sig med æstetiske kvaliteter i skønlitteraturens og litteraturforskningens verden. Når det er disse områder, vi har valgt som resonansbund, skyldes det, at matematik og litteratur har eksisteret kontinuerligt i påviseligt flere tusinde år med forskellige ledende forestillinger om det æstetiske, som kompletterer hinanden. Når vi, hvad det leksikografiske angår, med en enkelt undtagelse begrænser os til dansk, skyldes det ønsket om et solidt empirisk grundlag: Der bygges på data tilvejebragt under arbejdet på *Leksikon over ordbøger og leksika* i forbindelse med hvilket, mere end 2.000 leksiko-

⁹ Georg von der Gabelentz: *Die Sprachwissenschaft: ihre Aufgaben, Methoden und bishierigen Ergebnisse*, durchgesehener Nachdruck der 2. Auflage von 1901, hrsg. von Gunter Narr und Uwe Petersen, Tübingen 1969, s. 121.

¹⁰ Jf. bl.a. John Considine: *Dictionaries in early modern Europe: lexicography and the making of heritage*, Cambridge 2008, samt diverse bidrag i HSK 5.1-5.4.

¹¹ L.-L. Pálfi: *Leksikon over ordbøger og leksika*, under medvirken af Johnny Finnssøn Lindholm, 2. udg., 2011.

¹² Hans Kristian Mikkelsen: *Danske fagordbøger*. Henning Bergenholtz og Sven Tarp (red.): *Manual i fagleksikografi: udarbejdelse af fagordbøger: problemer og løsningsforslag*, 1994, s. 258-305.

grafiske opslagsværker foruden adskillige hundrede metaleksikografiske værker fysisk blev gennemset.

Skønhed i matematik

Det er ikke tilfældigt, at Sylvia Nasar valgte titlen *A Beautiful Mind* (1998) til sin biografi af matematikeren John Forbes Nash (1928-2015), der i 1994 fik Nobelprisen i økonomi. Titlen hentyder til en forestilling om en sammenhæng mellem matematik og æstetik, som går langt tilbage i tid. Det er dog forholdsvis nyt at forske i, hvad man skal forstå ved smuk matematik, om der kan opstilles kriterier for matematisk skønhed, og hvilken rolle æstetik spiller i matematikken og dens udvikling.¹³

Pythagoræerne fandt en æstetisk tiltrækning ved matematikken, der satte sig spor helt ind i kernen af deres verdensopfattelse. De mente, at verden kunne beskrives og forstås ved hjælp af harmoniske forhold mellem naturlige tal. De opfattede matematikken som forbindelsesled til det guddommelige, til det perfekte og det smukke. De græske filosoffer Platon og Aristoteles tillagde ligeledes matematikken en æstetisk dimension. Platon opfattede matematikkens objekter som perfekte former og mente, at skønhed er iboende deres natur; at matematikkens objekter er smukke i sig selv, at deres skønhed ej står til diskussion. Ifølge Aristoteles udviser især matematiske videnskaber orden, symmetri og præcision, som han regner for de vigtigste former for skønhed.

I løbet af det 20. århundrede er flere begyndt at ytre sig om det æstetiske element i matematikken. Eksempelvis sammenligner den schweiziske matematiker Armand Borel (1923-2003) den rene matematik med kunst, hvor spørgsmålet, om hvordan man vurderer et værk, kommer til at handle om æstetik: "matematik [...] er en kunst, hvis udvikling er afledt af, styret af og bedømt ud fra æstetiske kriterier".¹⁴

Hvad er det så, matematikere mener, når de knytter æstetik sammen med matematik? Det er der ikke noget entydigt svar på. Nogle matematikere er optagne af det æstetiske i matematikkens produkter, dvs. dens sætninger, objekter og beviser, mens andres æstetiske erfaringer knytter sig til produktionen af matematisk viden.

¹³ Nathalie Sinclair, David Pimm, William Higginson (eds.): *Mathematics and the aesthetic: new approaches to an ancient affinity*, New York 2006.

¹⁴ A. Borel: Mathematics: art and science. *The Mathematical Intelligencer*, 5:4, 1983, s. 11. Alle matematikrelaterede citater er blevet oversat af T.H. Kjeldsen.

Den britiske matematiker Godfrey Harold Hardy (1877-1947) var især optaget af at karakterisere matematisk skønhed, som den optræder i matematiske beviser. Han definerer matematisk skønhed i henhold til generalitet og dybde og finder matematiske beviser smukke, såfremt de matematiske idéer på "naturlig og forklarende vis kan forbindes til et stort kompleks af andre matematiske idéer".¹⁵ Han udpeger det overraskende, uventede, uafvendelige og økonomiske som æstetiske kvaliteter ved beviser. I bogen *The art of mathematics* (New York, 1992) opstiller Jerry King to kriterier for matematisk skønhed, som han mener kunne adskille god og dårlig matematik: princippet om minimal fuldstændighed og princippet om maksimal anvendelighed. Som eksempel på et bevis, der opfylder begge disse kriterier, giver han pythagoræernes slutning om, at kvadratroden af tallet 2 er et irrationalt tal, dvs. at $\sqrt{2}$ ikke kan skrives som forholdet mellem to hele tal. Beviset opfylder det første princip, fordi det er indeholdt i sig selv i den forstand, at det trækker på et minimum af matematisk viden. Det opfylder det andet princip, idet det angiver en metode, der også kan bruges til at vise andre kvadratrødders irrationalitet. Den amerikanske matematiker Gian-Carlo Rota (1932-1999) karakteriserer et smukt bevis som et, der får mennesket til at forstå det uafvendelige, dvs. nødvendigheden i den påstand, der bevises.¹⁶ Doris Schattschneider, en anden amerikansk matematiker, mener, at de fleste matematikere vil være enige i, at det er faktorer som elegance, opfindsomhed, indsigt, forbindelsesevne og paradigmatiskhed – dvs. beviser, der fremstår som ukonventionelle metoder, der kan benyttes i andre situationer – der kendetegner smukke beviser.¹⁷

Den franske matematiker Henri Poincaré (1854-1912) interesserede sig for den æstetiske indflydelse i den matematiske forskningsproces. Andre har peget på, at matematikeres fornemmelse for skønhed styrer den retning, de vælger i forskningsprocessen, de spørgsmål, de stiller, og de problemfelter, de vælger at engagere sig i. Ikke nok med det: Æstetiske anliggender motiverer matematikere til at finde nye beviser for sætninger, der allerede er bevist, men med beviser, der mangler æstetiske kvaliteter (f.eks. simplicitet og symmetri). Canadieren Jonathan M.

¹⁵ G.H. Hardy: *A mathematician's apology*, Cambridge 1940, s. 89.

¹⁶ G.-C. Rota: *Indiscrete thoughts*, Boston 1997.

¹⁷ D. Schattschneider: *Beauty and truth in mathematics*. Sinclair et al. (eds.) 2006, s. 41-57.

Borwein fremhæver aspektet ny indsigt som et æstetisk kriterium for at finde nye beviser for allerede viste sætninger.¹⁸

Adskillige matematikere giver Eulers formel $e^{ix} + 1 = 0$ som eksempel på en smuk matematisk formel, fordi den repræsenterer en overraskende matematisk sandhed, der afslører en forbindelse mellem fem vigtige tal i matematikken. Andre mener, at dette resultat over tid har mistet sin æstetiske dimension: Det virker ikke længere overraskende, eftersom årsagen til sammenhængen i dag er oplagt for matematikere.¹⁹ Det er et eksempel på, at vurderinger, af hvad der er smuk matematik, ændrer sig med tiden.

Mange matematikere nævner – tilsyneladende – simple matematiske påstande som Fermats store sætning, Goldbachs formodning og firefarve-problemet som eksempler på matematiske udsagn, der har æstetisk potentiale. Udsagnene kan gøres forståelige for alle uanset tilhørernes skolemæssige baggrund, men det har vist sig yderst vanskeligt at bevise dem. Goldbachs formodning – der siger, at ethvert lige tal større end 2 kan skrives som summen af to primtal – er stadig et uløst problem.

Det er ikke nemt at give en fyldestgørende og præcis afgrænsning af matematikeres kriterier for smuk matematik. For det første er de ikke enige om, hvilken matematik, de bedømmer som smuk, for det andet spiller æstetik forskellige roller i matematik: Den hjælper matematikere til at udpege matematiske resultaters vigtighed, fungerer som styringsredskab i forskningsprocessen og virker undertiden ind på, hvilke problemer matematikere vælger at beskæftige sig med.²⁰ Ser vi på det typiske ordvalg, er der dog en vis overensstemmelse: Når matematikere bliver bedt om at opstille kriterier for skønhed i matematik, bruger de betegnelser som orden, symmetri, præcision, indsigt, det overraskende, simplicitet, sluttethed og elegance.

Skønhed i litteratur og litteraturvidenskab

Selvom megen litteraturvidenskab har høje tanker om sig selv, kan den næppe beskyldes for at gå overdrevet op i sin egen skønhed. Der synes ikke at være skrevet noget om smuk litteraturvidenskab hidtil, hvorimod

¹⁸ J.M. Borwein: Aesthetics for the working mathematician. Sinclair et al. (eds.) 2006, s. 21-40.

¹⁹ David Wells: Are these the most beautiful? *The Mathematical Intelligencer*, 12:3, 1990, s. 37-41.

²⁰ N. Sinclair: The aesthetic is relevant. *For the Learning of Mathematics*, 21:1, 2001, s. 25.

skønhedsbegrebet som bekendt fra gammel tid har været forbundet med litteraturen selv. Den danske betegnelse “skønlitteratur” placerer skønheden som et centralt kriterium ved bestemmelsen af fiktionslitteratur i dens modsætning til fag- og saglitteratur. Det franske udtryk “belles lettres” såvel som de tyske “Belletristik” og “schöne Literatur” viser ligeledes hen til skønhed som en væsentlig komponent i digtning og som en egenskab i fiktionens ubundethed og dermed i selve den frie åndsudøvelse. Denne kan fiktionslitteraturen se ud til at dele med visse humanistiske fag, der netop på fransk betegnes “belles lettres”.

Skønhed kan i denne kontekst synes at indbefatte navnlig egenskaberne symmetri, sammenhæng og simplicitet, idet der ved sidstnævnte her forstås et økonomiprincip, dvs. nødvendighed og enkelhed til forskel fra overflødighed. En sådan skønhedsopfattelse har præget vesterlandsk tænkning og kunst igennem hele dens historie. Den har rødder helt tilbage i antikken, og blandt de senere historiske epoker fremhævede klassikken de antikke kunstværkers symmetriske opbygning og enkle sammensætning, når den skulle begrunde deres forbilledlige karakter. De tre egenskaber – symmetri, simplicitet og sammenhæng – virker på mange mennesker umiddelbart indlysende som kriterier for skønhed, fordi de uden videre appellerer til øjet og sandsynligvis også til forstanden. Spørgsmålet, om hvorfor symmetri er smuk, kan sætte den adspurgte i forlegenhed for et svar, eftersom skønheden i det symmetriske forhold synes evident i sig selv. Men imens vedkommende søger efter ord, glider blikket måske hen over menneskekroppen: Muligvis er det allerede dennes livsnødvendige symmetri, der gør os modtagelige for den æstetiske appel, som udgår fra den symmetriske, simple og sammenhængende komposition af dele til en helhed. Det er muligt, at det her drejer sig om et antropologisk rodfæstet vilkår, der i så fald danner en intersubjektiv konstant.²¹

Når man imidlertid giver sig til at lede efter skønhed i et datakompleks, må man nødvendigvis betræde et område, hvor genstandens materielle fremtrædelsesform blander sig med dens immaterielle væsen. Såvel litteratur som litteraturvidenskab må naturligvis – det ligger i deres

²¹ Jf. eksempelvis matematikeren Peter Deuffhards overvejelser over og undersøgelser af symmetriens betydning, for hvornår mennesker opfatter ansigter som smukke, under symposiet ‘Ist Schönheit messbar? 12. Berliner Kolloquium der Gottlieb-Daimler- und Karl-Benz-Stiftung 7. Mai 2008 in der Konrad-Adenauer-Stiftung Berlin’. Se Sigrud Brandts anmeldelse i *Kunsttexte.de*, nr. 2, 2008 (hentet via edoc.hu-berlin.de den 31. august 2018).

skriftliggjorthed – forme sig synligt for vore øjne, før vi kan tage dem til os, men i den søgen efter leksikografisk skønhed, vi her har kastet os ud i, er det som nævnt ikke f.eks. de æstetiske forhold ved bogtrykkets layout eller skønhedskvaliteter i e-bøgers sideopsætning, vi er på jagt efter, men egenskaber, som er inhærente i selve den pågældende data-komposition eller -kodificering, og som kan give brugeren en mere eller mindre bevidst oplevelse af at have mødt noget smukt. Kompositionen forstået som princippet for sammenstillingen kunne være ét sted at lede, samtidig med at det at søge efter skønhed i en given datakompilation åbner for overvejelser angående identifikation, kriterier samt overensstemmelser. Behøver genstanden være smuk, for at videnskaben om den kan være det?

I ældre tid var det et naturligt krav at stille til litteraturen, at den skulle være smuk. I det 18. århundrede, hvor den tyske filosof Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762) etablerede det æstetiske for den sensitive erkendelses felt, hyldede man eksempelvis forestillingen om “die schöne Seele”, som dannede sig selv ved at læse en litteratur, der for at opfylde dette formål ikke selv kunne være grim. Litteraturens skønhed hørte sammen med dens opbyggelighed for et dannelsesformål, ligesom læserens “schöne Seele” var tænkt i forlængelse af antikkens ideal om *kalokagathos*: det på én gang smukke og gode menneske. Æstetik og etik var således tænkt sammen, men den sammenhæng ændrede sig i perioden omkring 1900. Den franske digter Charles Baudelaire (1821-1867) udgav en digtsamling i 1857, som blev en slags signaturværk for *fin de siècle*-tiden, og hvis titel i sig selv er betegnende: *Les Fleurs du mal* (‘det ondes blomster’),²² dvs. en æstetisering af det absolut uetiske. I såvel litteraturens som andre kunstarters kølvand fulgte kontinuerlige eksperimenter med, hvor megen grimhed det kunne lade sig gøre at fragte ind i et kunstværk og stadig benævne det som et sådant. Moderne billedkunst rummer mange særlig indtrængende eksempler på det grimme i kunsten. Optagetheden af at vise alt, der har tabukarakter, går bl.a. tilbage til den franske billedkunstner Marcel Duchamp (1887-1968), f.eks. hans *Fontæne* (1917). Man kan finde og læse om mange relevante eksempler i bl.a. Robert Hughes’ *Det chokerende nye: kunstens og forandringens århundrede* (1981), Edward Lucie-Smiths *Kunsten i dag: fra abstrakt ekspressionisme til superrealisme* (1979) og Herbert Reads *A concise history of modern painting* (London, 1959). I en slags omvendt bevægelse blev klassisk skønhed nærmest obsolet, og ud fra dette perspektiv kan

²² Er på dansk blevet oversat til *Syndens Blomster* (1921) og *Helvedsblomsterne* (1997).

den moderne tid betragtes som en skriden fremad inden for det hæsleges æstetik med deraf affødte behov hos den enkelte kunstner for at overgå sine forgængere i effekt.

Videnskaben om litteratur har ikke på samme måde fulgt et vrangvendt ideal om hæselliggørelse. Det kan på én måde lyde godt, men er måske samtidig symptomatisk for et problem, nemlig litteraturvidenskabens forhold til sin genstand. Inden for moderne litteraturvidenskab findes der en stærk tendens til at være teoretisk selvkørende, og tit kan man ligefrem fornemme en holdning om, at det er smukt og fint, hvis litteraturvidenskaben kan klare sig uden skønlitteraturen, af hvilken de således overbeviste teoretikere endvidere ønsker, at den skal kunne klare sig uden livet. I en sådan overbevisning kan de lade deres analyser slutte med en irettesættelse af den skønlitterære tekst for dens angivelige fejl og mangler. F.eks. fremhæver David E. Wellbery²³ det som en fordel ved sin fortolkning af den østrigske digter Hugo von Hofmannsthal (1874-1929) prosatekst *Ein Brief* (1902), at den befrier læseren fra en "hermeneutische Peinlichkeit", idet man ikke længere behøver at forstå teksten indholdsmæssigt, men kan opfatte den som "das Design einer textuellen Maschinerie für die Produktion von Transzendenz".

Såfremt kriteriet for skønhed er sammenhæng, kan en del af den moderne litteraturvidenskab godt siges at være smuk i den forstand, at den formår at være sammenhængende med sig selv, men hvis prisen på denne konsistens er at give afkald på primærgenstanden, kan kvaliteten næppe være værdifuld, idet det skønne da har mere med *vanitas* end med substans at gøre.

Litteraturforskeren skal ikke selv være poet, men den rene rapport-skrivning eller paragrafopstilling – som faktisk er blevet forsøgt praktiseret af nogle litteraturvidenskabsfolk – løber en stor risiko for at falde igennem, hvis dens genstand er skønlitteratur på højt niveau. Det skyldes sandsynligvis, at såvel genstanden som udforskningen af den nødvendigvis må manifestere sig sprogligt. Dermed forekommer litteraturvidenskab og beslægtede humanistiske fag at have en type problem eller et potentiale, som social-, natur-, sundheds- og teknikvidenskaberne ikke har. Inden for de sidstnævnte domæner kan en interessant sproglig fremstilling ligefrem virke suspekt på nogle repræsentanter, som om den pågældende skribent forsøgte at trække emnet i en ikke-seriøs retning. At litteraturvidenskab bestemt ikke skal være opdigtning, men dog

²³ D.E. Wellbery: Die Opfer-Vorstellung als Quelle der Faszination. *Hofmannsthal-Jahrbuch*, 2003, s. 307f.

gerne må byde på god læsning, gerne må være velskrevet, spændende og godt opbygget, er et udtalt tillægskrav, som kan fremme en læsers velvilje. Eksempelvis kvitterede anmelderne med stor ros, da den engelske historiker Robert Irwins bog *The Arabian Nights* (1994) udkom på dansk.²⁴ En kritiker skrev: "Her ser man et lysende eksempel på, at videnskab da ikke er uforenelig med kunsten at fortælle. Og grebet er ganske enkelt: litteraturvidenskabelige teorier må aldrig blive vigtigere end litteraturen selv."²⁵ En anden meddelte: "Bogen [...] er en sprænglærd og præcis introduktion til *Tusind og én nats* kringlede og mærkværdige historie, men Irwin er en fortæller i den essayistiske, engelske stil, en suveræn formidler."²⁶ Bemærkelsesværdigt nok anerkender både Andersen og Dahl eksplicit Irwins fortælleevne. Humanistiske videnskabsfolk, som formår at honorere dette vanskelige krav, kan som bekendt se sig selv belønnede ved at havne på en bestsellerliste, nogle gange side om side med skønlitteraturen.²⁷ Fra det tysksprogede område kan bl.a. nævnes den schweiziske germanist Peter von Matt, der i en række værker har behandlet litteraturens bud på forskellige eksistentielle temaer, og som efter vor vurdering evner at frembringe smuk litteraturvidenskab.²⁸

Skønhed i leksikografi

Æstetik knyttes traditionelt primært til overvejelser angående skønhedens væsen og det skønnes forhold til det sande og det gode. Som en sådan størrelse kendes æstetik fra antikken og ubrudt fremefter. Selve begrebet og disciplinen er imidlertid af nyere dato, nemlig fra 1700-tallet, hvor Baumgarten med værket *Aesthetica* (1750) grundlagde æstetikken som selvstændig filosofisk disciplin.²⁹ Baumgarten pegede først og fremmest på den følelsesmæssige og sensitive erkendelse som et nødvendigt supplement og korrektiv til rationalismens ontologi og

²⁴ R. Irwin: *1001 nat: en indføring*, oversat af Ole Lindegaard Henriksen m.fl., 2005.

²⁵ Jens Andersen: Tusinde nætters historie. *Berlingske Tidende*, 20.08.2005, sekt. 2, s. 2-3.

²⁶ Per Dahl: [anmeldelse af Irwin 2005]. *Standart*, 20:1, 2006, s. 8-9.

²⁷ Som bekendt kan naturvidenskabsfolk også ende på en bestsellerliste, men at dømme ud fra et eksempel som Peter Wohlleben kan det se ud, som om de dermed i højere grad risikerer at blive pejorativt markerede som populærvideenskabelige af deres fagfæller.

²⁸ P. von Matt: *Verkommene Söhne, missratene Töchter: Familiendesaster in der Literatur*, München 1995; *Liebesverrat: die Treulosen in der Literatur*, München 2004.

²⁹ Knud Michelsen, Søren Harnow Klausen, Gert Posselt (red.): *Filosofisk leksikon*, 2008, s. 516.

epistemologi.³⁰ Med æstetisk kvalitet forstås i dette bidrag en sådan, der behager, tilfredsstillende eller på anden måde opløfter sanserne eller sindet, og *skønhed* bruges som et samlebegreb for sådanne æstetiske egenskaber.

I det følgende vil vi opstille tre pseudoprovisorier eller pseudoprovisoriske kriterier (P1, P2, P3) udformet som spørgsmål. Målet er at vise, at det, vi ønsker at skabe nogen klarhed om, på den ene side ikke er så vanskeligt at arbejde med, som mangen opponenter måske ville hævde, men at stoffet på den anden side alligevel er genstridigt, frustrationskabende og kivvoldende.

- P1: Er leksikografi smuk, når enten beskrivelsessproget (redaktionsproget), genstandssproget (det kodificerede sprog) eller begge dele lever op til æstetiske idealer?³¹ Hvad skal idealerne i givet fald være, og hvordan skal der “laves op til” dem?
- P2: Fremviser leksikografi æstetiske kvaliteter, når den er funderet på teori? Og hvilken (slags) teori skal det i givet fald være? Leksikografisk, leksikologisk, terminologisk, semiotisk, filologisk, lingvistisk, BDI-faglig,³² filosofisk eller noget andet?
- P3: Hænger smuk leksikografi sammen med ideologi, tankegang, skole (forstået som *school of thought*) og lignende?

Fælles for de tre pseudoprovisorier er, at de blandt sprogbrugerne med høj sandsynlighed ej kan opnå et flertals bekræftende tilslutning. Ad P1: Der findes varierende sprogsyn, sprogfilosofiske samt sprogpolitiske positioner, lingvistiske skoler, grammatikografiske traditioner og i det hele taget varierende opfattelser, af hvordan et givent sprog bør tales og skrives.³³ Ad P3: Holdninger til ideologier er i høj grad subjekts-, tids-, steds- og miljøafhængige.

Vi har ikke fremsat P1-P3 blot for straks at demontere dem. Det interessante ved pseudoprovisorierne er netop, at de levner plads til tvivl,

³⁰ Michelsen et al. (red.), 2008, 516.

³¹ Vi er opmærksomme på, at der kan være mere end et redaktionssprog (omend det er sjældent) og mere end et genstandssprog (forekommer hyppigere) i ét og samme leksikografiske opslagsværk.

³² BDI = bibliotek, dokumentation og information.

³³ Jf. f.eks. L.-L. Pálfis kronik ‘Hvorfor siger vi ikke bare ugh!?’ i *Berlingske Tidende*, 4. april 2009, sekt. Debat, s. 3, samt Anita Ågerup Jervelund og Sabine Kirchmeier-Andersens replik ‘Skyd blot på Sprognævnet ...’ i *Berlingske Tidende*, 29. april 2009, sekt. Debat, s. 9.

diskussion og ikke mindst positive (potentielt målbare) effekter, hvis beskaffenhed er ukendt. Mon ikke et eventuelt nok så lavt antal af nutidens sprogbrugere i henhold til P1 regner Hans Dahls *Dansk hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål* (1875) – som med sit puristiske sprogsyn ønsker at fremme rent dansk, dvs. dansk uden gallicismer og germanismer (havde Dahl levet i dag, havde han kæmpet imod brugen af anglicismer) – for æstetisk tiltalende? På lignende vis kan der under hensyntagen til P2 argumenteres for, at eksempelvis *DanskOrdbogen*,³⁴ som er leksikografiteoretisk, og *Retsplejeordbog*,³⁵ som er terminologiteoretisk funderet, fremviser leksikografiske skønhedskvaliteter. Ad P3: Mennesker, der sympatiserer med idéen om et rigsfælligt Danmark, Norge, Sverige, Grønland, Færøerne og Island, synes muligvis, at *Sammordisk ordbog / ordbok*³⁶ – hvis dagsorden med den nordiske unionstanke svævende i baggrunden bl.a. er at påvise, at i hvert fald 33.000 ord³⁷ på dansk, norsk bokmål og svensk stort set er identiske med hensyn til det sproglige indhold og udtryk – er et smukt ordbogsværk.

Vi hverken forfægter eller anfægter de her præsenterede pseudoprovisoriske kriteriers validitet, men antager, at de af et for indeværende ukendt antal mennesker formentlig anses for gyldige og af et andet med stor sandsynlighed højere antal for ugyldige. I det følgende vil vi betrede fastere grund og opstille nogle propositionelle kriterier (kort PP) for leksikografisk skønhed, der – om ikke ligefrem er subjektuafhængige endelige objektive – i nogen grad turde kunne regnes for intersubjektive og følgelig anvendelige *ex consensu gentium*.

Som betegnelsen antyder, har de propositionelle kriterier forslagsmæssig karakter, hvorfor de bør sammenlignes med udfaldet af hermeneutisk analyse snarere end resultatet af en geologisk mineralundersøgelse. Dog forekommer de mere valide end pseudoprovisorierne. Eftersom de mulige propositionelle kriteriers antal er ubestemt, måske også ubestemmeligt, og skønhed ikke nogen absolut størrelse,³⁸ vil vi aksiomatisk anse det for fyldestgørende, om et givent leksikografisk

³⁴ H. Bergenholtz (red.): *DanskOrdbogen*, 1. udg., 1999.

³⁵ Steen Hjelmblink: *Retsplejeordbog / Dictionnaire judiciaire / Judicial dictionary / Prozesswörterbuch*, 1991.

³⁶ Andreas Fynning: *Sammordisk ordbog / ordbok: dansk-norsk bokmål-svensk*, 2. udg., København, Stockholm, Oslo 1971.

³⁷ Primært almensprogsord, da fagsprogsord typisk er internationale og bortset fra ortografiske forskelle ofte identiske på en lang række sprog.

³⁸ Jf. Dorte Jørgensen: *Skønhed: en engel gik forbi*, 2. opl., 2008.

opslagsværk som et minimum lever op til ét propositionelt kriterium, dvs. at et sådant forhold må være tilstrækkeligt til at godtgøre en dom, ifølge hvilken det givne værk fremviser æstetiske kvaliteter. Lever ét leksikografisk opslagsværk imidlertid op til flere kriterier end et andet, kan førstnævnte værk i sagens natur siges at fremvise flere skønheds-kvaliteter end sidstnævnte.

- PP1_a: Sluttethed forstået som ‘lukket ring, kredsløb [eller andet]’³⁹ og ‘nogets fuldstændiggørelse ved tillukning af sidste åbninger eller ved tilføjelse af sidste manglende led i helheden [i leksiksammenhæng: udtømmenhed]’⁴⁰ (jf. de relevante afsnit i *Skønhed i matematik* ovenfor).
- PP1_b: Sluttethed forstået som ‘værende nået frem til en bestemt konklusion eller overbevisning ved logisk tænkning’⁴¹ og ‘ad tænkningens vej at have udledt noget af noget andet; på grundlag af en eller flere erfaringer, kendsgerninger osv. at have formodet, tænkt sig til, et andet forhold, der står i forbindelse med førstnævnte, beror derpå [og lignende]’.⁴²
- PP2: Konsistens (jf. *Skønhed i litteratur og litteraturvidenskab* ovenfor), f.eks. modsigelsesfri emnebehandling; sammenhold med denotationen ‘logisk sammenhængende og fri for (indre) modsigelser’ i DDO-artiklen “konsistent”.
- PP3: Opfindsomhed; jf. Schattschneider,⁴³ der fremhæver bl.a. denne kvalitet samt ukonventionelle metoder som kendetegnende for skønhed i matematik (se *Skønhed i matematik* ovenfor).

³⁹ Jf. Ebba Hjorth og Kjeld Kristensen (red.): *Den Danske Ordbog*, bind 5, 2005, artiklen “slutte”, betydningsangivelse 5. Bemærk at ovenstående ikke er nogen citation, men en denotation udarbejdet med støtte i nævnte artikel. Dette gælder også i resten af nærværende bidrag. Værket vil fremefter forkortes DDO.

⁴⁰ Jf. *Ordbog over det danske Sprog*, grundlagt af Verner Dahlerup, hovedredaktører: Harald Juul-Jensen og Jørgen Glahder, redaktører: Holger Hansen, Johannes Brøndum-Nielsen m.fl., 1. udg., 5. opl., bind XX, 1995, artiklen “II. slutte, v.”, betydningsangivelse 4. Værket vil fremefter forkortes ODS. Det gælder for alle ODS-henvisninger i nærværende bidrag, at de relevante data også er blevet eftersat i ODS-S (dvs. tillægsbindene). Bemærk, at ovenstående ikke er nogen citation, men en denotation udarbejdet med støtte i nævnte ODS- samt eventuelt ODS-S-artikel. Dette gælder også i resten af nærværende bidrag.

⁴¹ Jf. betydningsangivelse 3 i nævnte DDO-artikel.

⁴² Jf. betydningsangivelse 8 i nævnte ODS-artikel.

⁴³ Schattschneider 2006.

- PP4: Proportionalitet; på f.eks. makroplan (et leksikografisk opslagsværks komponenter) og mikroplan (ordbogs-, leksikon-, encyklopædiartiklerne).
- PP5: Orden, dvs. ‘indbyrdes placering i henhold til en bestemt rækkefølge eller et bestemt mønster’.⁴⁴ Sammenhold med følgende: 1. ‘udtryk for indbyrdes forhold med hensyn til sted eller tid’; 1.1 ‘i al almindelighed: [et vist] indbyrdes forhold mellem [to eller især] flere personer, ting, forhold osv., der [grundet naturen, en vedtægt, en beslutning] har deres plads ved siden af hinanden, kommer efter hinanden og lignende; [naturlig, vedtagen] indbyrdes placering; rækkefølge; tidsfølge; række; følge’; 3.1 “... skjøndt ingen Orden” [ingen streng, regelret, kronologisk fremstillingsmåde]’; 3.2 ‘jf.: “For Ordenens Skyld” [for at stoffet kan fremtræde overskueligt]’; 4.1 ‘uden for fagsprogsbrug tidligere ofte med afsvækket betydning som mere ubestemt kvalitetsbestemmelse, udtryk for en personlig vurdering af noget som ypperligt, ringe og lignende’.⁴⁵
- PP6: Teoretisk soliditet (f.eks. leksikografiteoretisk, lingvistikteoretisk, terminologiteoretisk, etc.).

Der kunne udarbejdes en række andre propositionelle kriterier; f.eks. vedrørende præcision (betydningsangivelsernes vellykkethed?), økonomicitet, symmetri og harmoni.

Vi skal nu forsøge at konkretisere ovenstående refleksioner og operationalisere de fremførte propositioner. Vore domme skal reciperes med forbehold: De er behæftede med samme usikkerhed, som ethvert førsteforsøg er tynget af. Som nævnt i indledningen er det empiriske grundlag data tilvejebragt under arbejdet på *Leksikon over ordbøger og leksika* i forbindelse med hvilket, mere end 2.000 leksikografiske opslagsværker fysisk blev gennemset.

Lexicon mediae latinitatis danicae,⁴⁶ også kaldet *Ordbog over dansk middelalderlatin*, lever som kun ganske få leksikografiske samt kvasileksikografiske opslagsværker i Danmarks historie op til PP1_a, eftersom værket behandler al dansk middelalderlatinsk leksik og dermed er udtøm-

⁴⁴ Jf. DDO, artiklen “orden”, betydningsangivelse 3.

⁴⁵ Jf. ODS, artiklen “Orden”.

⁴⁶ Franz Blatt (grundl.): *Lexicon mediae latinitatis danicae / Ordbog over dansk middelalderlatin*, redaktører: Bente Friis Johansen, Holger Friis Johansen m.fl., udgivere: Peter Terkelsen, Otto Steen Due, I-VIII, 1987-2015.

mende i – så godt som – absolut forstand. Noget sådant er som bekendt muligt med et dødt sprog, der tillader en etablering af det komplette korpus; naturligvis med udeladelse af talesprog samt ikke-overleveret materiale. Andre værker, der lever op til PP1_a, er *Atlas Flora Danica*,⁴⁷ *Atlas over danske ferskvandsfisk*,⁴⁸ *Dansk pattedyratlas*⁴⁹ samt en del af *medicin.dk*.⁵⁰ De fire sidstnævnte – af hvilke tre, som det vil fremgå af det følgende, lever op til flere propositionelle kriterier – er i manges øjne dokumenttypologiske afvigere i regulærleksikografisk sammenhæng, hvorfor de afhængigt af den givne kontekst kan opfattes som kvasileksikografiske opslagsværker.

Af leksikografiske opslagsværker, der lever op til PP2, kan nævnes *Samfundslex*.⁵¹ Af værker, der lever op til PP3, kan nævnes *Motiver og symboler i europæisk kunst*,⁵² der trods titlen er et regulærleksikografisk opslagsværk. *Den Danske Ordbog*⁵³ og *Ømålsordbogen*⁵⁴ lever som et minimum op til PP4 og muligvis til flere andre propositionelle kriterier.

Retsplejeordbog,⁵⁵ *Dansk-engelsk erhvervsordbog*,⁵⁶ *Engelsk-dansk erhvervsordbog*,⁵⁷ *Tysk-dansk erhvervsordbog*,⁵⁸ *Dansk-tysk erhvervsordbog*,⁵⁹ *Dansk-*

⁴⁷ Per Hartvig (red.): *Atlas Flora Danica*, 1-3, 2015.

⁴⁸ Henrik Carl og Peter Rask Møller (red.): *Atlas over danske ferskvandsfisk*, 2012.

⁴⁹ Hans J. Baagøe og Thomas Secher Jensen (red.): *Dansk pattedyratlas*, 2007.

⁵⁰ Udkom første gang i 1985 med titlen *Medicinhåndbogen*. Er i dag et onlineleksikon i tre dele på www.medicin.dk, indeholder oplysninger om bl.a. alle lægemidler markedsført i Danmark. Det er kun, hvad lægemiddeldelen angår, at værket lever op til PP1_a.

⁵¹ Peter Nørbæk Hansen og Palle Qvist: *Samfundslex*, 4. udg., 2009. For en analyse af 3. udg. se Loránd-Levente Pálfi, Patrick Leroyer, Adam Wagner, Spiros Divaris Vesterdahl: Skomager blev ved din læst! Om politologiske leksika, politik i leksika og leksikografiske værktøjer, *LexicoNordica*, 15, 2008, s. 197-218.

⁵² Lise Funder: *Motiver og symboler i europæisk kunst*, 2004.

⁵³ Hjorth og Kristensen (red.), 1-6, 2003-2005.

⁵⁴ Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet: *Ømålsordbogen: en sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer*, 1-11ff. [+ tillægsbind med indledning, nøgler, forkortelseslister og kort], 1992-2013ff.

⁵⁵ Hjelmblink 1991.

⁵⁶ Birger Andersen, Karin Balsgart, Morten Pilegaard, Sven Tarp: *Dansk-engelsk erhvervsordbog*, 1. udg., 1999.

⁵⁷ B. Andersen, K. Balsgart, S. Tarp: *Engelsk-dansk erhvervsordbog*, 1. udg., 2. opl., 2007.

⁵⁸ Ole Lauridsen, Sven-Olaf Poulsen, Tove Gadegård, Sven Tarp: *Tysk-dansk erhvervsordbog*, 1. udg., 2002.

⁵⁹ O. Lauridsen, S.-O. Poulsen, T. Gadegård, S. Tarp: *Dansk-tysk erhvervsordbog*, 2. udg., 2005.

*fransk erhvervsordbog*⁶⁰ samt *DanskOrdbogen*⁶¹ lever op til PP1_b, PP2, PP4, PP5 og PP6.

De svenske *Lexin*-ordbøger,⁶² *Nordisk leksikografisk ordbok*,⁶³ *Genteknologisk ordbog: dansk-engelsk / engelsk-dansk*⁶⁴ lever op til PP1_b, PP2, PP3, PP4, PP5 og PP6, mens *Atlas Flora Danica*,⁶⁵ *Atlas over danske ferskvandsfisk*⁶⁶ og *Dansk pattedyratlas*⁶⁷ lever op til PP1_a, PP1_b, PP2, PP3, PP4, PP5 og PP6.

Er et smukt leksikografisk opslagsværk nødvendigvis også lødigt og omvendt? Er det muligt at adskille lødighed fra skønhed? Eller er det for præmaturligt at kaste sig ud i slige spekulationer på nuværende tidspunkt, hvor det endnu ikke er entydigt afklaret, i hvert fald ikke *ex consensu gentium*, hvad leksikografisk skønhed er? Et svar på disse spørgsmål fordrer en præcisering af, hvad der overhovedet skal forstås ved et lødigt leksikografisk opslagsværk.

Leksikografiske opslagsværker er konciperede til referencebrug. Brugerne slår op i dem for at finde hurtigt frem til netop de data, de har brug for, i henhold til de behov, de har i forskellige ekstraleksikografiske situationer. Denne funktionelle accessologi⁶⁸ har flere vigtige konsekvenser, men vi begrænser os her til én: At leksikografien er et interdisciplinært domæne, der i teori og praksis opstår, udvikles og forandrer sig i spændingsfeltet mellem bruger, data og tilgang. På godt og ondt. For at opfylde deres funktioner skal leksikografiske værktøjer være nøje afstemte i forhold til bruger, data og tilgang. Manglende symmetri eller harmoni i den leksikografiske trekant (bruger, data, tilgang) kan afstedkomme en kompromittering af det pågældende opslagsværks funktioner og er bestemt af tre grundlæggende scenarier:

⁶⁰ Patrick Leroyer, Liselotte Kruse, Emile Danino, Anne-Marie Kiener, Sven Tarp: *Dansk-fransk erhvervsordbog*, 1. udg., 1999.

⁶¹ Bergenholtz (red.) 1999.

⁶² Jf. L.-L. Pálfi og S. Tarp: Lernerlexikographie in Skandinavien: Entwicklung, Kritik und Vorschläge. *Lexicographica: International Annual for Lexicography*, 25, 2009, s. 135-154.

⁶³ Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson, Bo Svensén: *Nordisk leksikografisk ordbok*, Oslo, 1997.

⁶⁴ Uwe Kaufmann og Henning Bergenholtz: *Genteknologisk ordbog: dansk-engelsk / engelsk-dansk molekylærbiologi og DNA-teknologi*, 1. udg., 1992.

⁶⁵ Hartvig (red.), 1-3, 2015.

⁶⁶ Carl og Rask Møller (red.) 2012.

⁶⁷ Baagøe og Secher Jensen (red.) 2007.

⁶⁸ S. Tarp: Leksikografi i går, i dag og i morgen. *DF Revy*, 31:4, 2008, s. 7.

1. Leksikografien sætter ensidigt fokus på data (dvs. dataindhold, databehandling og datarepræsentation) på bekostning af hensyn til bruger og tilgang. Dette vil ofte være tilfældet i leksikografiske opslagsværker, i hvilke bestemte sprogvidenskabelige, terminologiske eller snævre faglige hensyn dominerer i form af ikke-leksikografiske anskuelser, teorier og metoder. Det vil ofte være tilfældet i prestigefyldte nationale projekter såsom nationalencyklopædier og akademiordbøger (*top-down*-leksikografi), hvor kultur- og sprogpoltiske hensyn præger dagsordenen.
2. Leksikografien sætter ensidigt fokus på (for)brugeren og lader denne styre opbygningen af det pågældende leksikografiske værktøj på bekostning af hensyn til data og tilgang. Dette er tilfældet i *bottom-up*-leksikografi (f.eks. *Wikipedia*) og i kommerciel leksikografi, hvor udbud og afsætning som bekendt styres af de intenderede forbrugeres efterspørgsel.
3. Leksikografien sætter ensidigt fokus på tilgang og lader informationsteknologien og elektronikken overtage føringen på bekostning af hensyn til bruger og data. Dette er f.eks. tilfældet i softwarebaserede leksikografiske produkter, der kan konsulteres trådløst på mobile terminaler og lommecomputere.

Pálfi et al. 2008⁶⁹ kalder de nævnte tre scenarier for dekalibreringstyper. Teorien bygger først og fremmest på Patrick Leroyers forskning. Leroyer har hentet de tre termer *kalibrering*, *dekalibrering* og *rekalibrering* fra værktøjsmagernes fagsprog, hvor der tales om, at værktøjer skal optimeres (kalibrering), når de kommer ud af justering (dekalibrering), og når de på ny skal indstilles og tilpasses (rekalibrering). Ved et lødigt eller godt leksikografisk opslagsværk forstås her med andre ord et sådant, der nøje er afstemt i henhold til bruger, data og tilgang.

Gyldendals teaterleksikon (2007) er et lødigt værk;⁷⁰ det er omfattende, fagfagligt solidt og som værktøj aldeles funktionelt. Samtidig er det tvivlsomt, om det lever op til nogle af de ovenfor anførte propositionelle kriterier. At værket ej er udtømmende (PP1_a), som *Ordbog over dansk middelalderlatin*, er der intet odiøst i. At det med sine 55 bidragydere svært kan fremvise sluttethed (PP1_b) og følgestrengthed (PP2), burde ej heller overraske nogen. Værkets originalitet (PP3) kan diskuteres; det er ikke

⁶⁹ Pálfi et al. 2008, s. 197-218.

⁷⁰ Jf. L.-L. Pálfi og K. Wolgasts anmeldelse af *Gyldendals teaterleksikon* i *LexicoNordica* 15, 2008, s. 291-300, samt Alette Scavenius' replik i *LexicoNordica* 16, 2009, s. 399-405.

det første teaterfaglige opslagsværk på dansk (dermed ikke sagt, at dét er kriteriet *per se* for originalitet). Værket har en underudviklet mikro-, medio- og makrostruktur (PP4, PP5), og hvor meget det teoretiske fylder, hvis noget, er uklart (PP6).

Omvendt fremviser eksempelvis *Dansk-engelsk ordbog over præpositioner*⁷¹ og *Mini-ordbog over jødiske begreber, ord og navne*⁷² den æstetiske kvalitet opfindsomhed eller originalitet, men begge er samtidig ordbøger af kritisabel lødighed.

Sammenfatning

Da vi påbegyndte nærværende arbejde, vidste vi ikke, hvad resultatet, konklusionen, ville blive. Er det i grunden ikke sådan, videnskab praktiseredes engang? Og er det ikke sådan, den burde praktiseres? Vi er stadig noget usikre på, hvad leksikografisk skønhed præcis er for en størrelse. At arbejdet med nærværende bidrag imidlertid har været intellektuelt krævende, stimulerende og givende, at læseren efter endt lektüre næppe står tomhændet tilbage, og at der findes æstetiske kvaliteter i leksikografi, hersker der dog ingen tvivl om fra vor side. Om vi har grebet sagen forkert an, må være op til andre at afgøre. Vort primære mål har ikke været at finde en hellig gral, men at skabe opmærksomhed om dette emne og sætte en diskussion i gang, der – om ikke andet – på et senere tidspunkt vil afføde resultater, hvis gyldighed kan opnå et minimum af konsensus. Vi har vist, at der både kan opereres med kriterier, hvis appel begrænses emotionelt, politisk og ideologisk (de pseudoprovisoriske kriterier), samt med kriterier, der appellerer til logik, sund fornuft, tværfaglighed og videnskab eller i hvert fald til enkelte traditioner i videnskabens verden (de propositionelle kriterier).

⁷¹ Helge Schwarz: *Dansk-engelsk ordbog over præpositioner*, 2007.

⁷² Tage Elkjær Petersen: *Mini-ordbog over jødiske begreber, ord og navne*, 1994.

SUMMARY

LORÁND-LEVENTE PÁLFI, KARIN WOLGAST & TINNE HOFF KJELDSEN: *Towards an aesthetics of lexicography*

In this paper, we examine a subject which has apparently never before been the object of research or published intellectual reasoning. The question is if such a thing as a beautiful dictionary or encyclopedia exists, i.e. if we can address lexicographic beauty conceived of as the sum of various inner qualities of lexicographic reference works while stripping our concept of the external properties of books such as bindings, cover, the quality of paper and print, layout, user-interface, etc. After investigating aesthetic qualities as established in other academic fields, of which mathematics and literature have been selected as representative for the purpose of developing a complementary paradigm, the article undertakes a tentative definition of lexicographic beauty.

OM FORFATTERNE

JESPER BRANDT ANDERSEN, f. 1965, cand.med. 1992. Praktiserende speciallæge i pædiatri i Vordingborg og speciallægekonsulent i astma og allergisygdomme ved lungemedicinsk afdeling på Næstved Sygehus. Forfatter til artikler i danske og udenlandske tidsskrifter og årbøger om pædiatriske, allergologiske, kulturhistoriske og medicinhistoriske emner samt bøgerne *Martin Hammerich. Kunst og dannelse i Guldalderen*, 2011, *Børnelægens store bog om barnets sygdomme*, 2016 og *Thomas Bartholin. Lægen og anatomen. Fra enhjørninger til lymfekar*, 2017.

TRINE BROX, f. 1972, er uddannet i tibetologi (Københavns Universitet, ph.d.) og samfundsvidenskab (Universitetet i Tromsø, cand.mag.) og arbejder nu som lektor med speciale i moderne tibetanske studier ved Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet. Driver her *Center for Contemporary Buddhist Studies* og leder det internationale forskningsprojekt *Buddhism, Business and Believers*. Desuden en af initiativtagerne til forskningsfællesskabet *Object Lessons from Tibet & the Himalayas*. Har forfattet en række artikler omhandlende Tibet og det tibetanske eksilsamfund, og har udgivet monografien *Tibetan Democracy: Governance, Leadership and Conflict in Exile* (2016); sammen med Ildikó Bellér-Hann endvidere redigeret bogen *On the Fringes of the Harmonious Society: Tibetans and Uyghurs in Socialist China* (2014).

HARALD ILSØE, f. 1933, cand.mag. 1960 (historie og latin). Fhv. seniorforsker ved Det Kgl. Bibliotek. Har bl.a. skrevet *Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700*, 1963, *555 danske selvbiografier og erindringer*, 1987, *Bogtrykkerne i København ca. 1600-1810*, 1992, *På papir, pergament og palmeblade... Skatte i Det Kgl. Bibliotek*, 1993, *Det Kgl. Bibliotek i støbeskeen*, 1-2, 1999, *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*, 2007, *De gamle bogomslag*, 2013.

TINNE HOFF KJELDSSEN, f. 1961, ph.d., cand.scient. (matematik). Professor ved Københavns Universitet, Institut for Matematiske Fag. Forsker i matematikkens historie og didaktik i nyere tid. Har publiceret en lang række forskningsartikler inden for matematikkens historie og filosofi,

brug af matematikkens historie i matematikundervisning samt matematiske modeller i historisk, filosofisk og didaktisk perspektiv. Har tillige publiceret og redigeret bøger inden for disse områder (inkl. populærvidenskabelige fremstillinger som *Hvad er matematik*, Akademisk Forlag, 2005). Sidder i forskellige tidsskriftsredaktioner, bl.a. *Revue d'histoire des mathématiques*. Nyeste forskningspublikation: 'A multiple perspective approach to history of mathematics: mathematical programming and Rashevsky's early development of mathematical biology in the 20th century', i Gert Schubring (ed.): *Interfaces between mathematical practices and mathematical education*, New York, Springer 2019.

CHRISTIAN KAABER, f. 1960, mag.art. (1988) i litteraturhistorie fra Aarhus Universitet, antikvar, boghistoriker. Souschef i Vangsgaards Antikvariat. Formand for Komitéen for Årets Bedste Bogarbejde. Medlem af hovedbestyrelsen for Forening for Boghaandværk, næstformand for Den Danske Antikvarboghandlerforening. Medlem af bestyrelsen for Dansk Bibliofil Klub og af bestyrelsen for Grosserer Vilhelm Albertsen og Hustrus Fond. Redaktør af *Bogvennen* og *Nyt for Bogvenner*. Har skrevet artikler og redigeret udgivelser om boghistoriske emner samt forestået vurderinger af bogsamlinger og sjældne bøger, herunder flere gamle herregårdsbiblioteker.

LORÁND-LEVENTE PÁLFI, f. 1981, leksikograf, oversætter og forfatter. Har inden for især emneområderne fagleksikografi og leksikografihistorie på dansk, tysk, engelsk og ungarsk skrevet eller været medforfatter til mere end 130 publicerede bidrag i såvel videnskabelige som populærvidenskabelige tidsskrifter – bl.a. *International Journal of Lexicography*, *Lexicographica: Internationales Jahrbuch für Lexikographie*, *LexicoNordica* og *Lexikos* – samt i enkelte bøger, f.eks. Ulrike Haß (Hrsg.): *Große Lexika und Wörterbücher Europas*, Berlin, De Gruyter 2012. Hovedværk: *Leksikon over ordbøger og leksika* (2. udg., Frydenlund 2011). Seneste oversættelse: *Universet i seks dimensioner: magi, mystik og alkymi i videnskabeligt perspektiv* (Rosenkilde & Bahnhof 2015). Seneste skønlitterære værk: *Hels drøm* (Svælg 2017). Seneste faglitterære udgivelse: *Er dit modersmål okay? Sprogpolitik i Danmark – og ude i verden* (Bostrup 2017).

BENT LERBÆK PEDERSEN, f. 1949, mag.art. (kinesisk kultur). Fhv. forskningsbibliotekar på Det Kgl. Bibliotek. Har skrevet artikler om asiatisk bogkunst og kinesisk kultur, bl.a. "Revolutionens morgenrøde. Kinesiske plakater i Det Kgl. Bibliotek", *Fund og Forskning* 51, 2012. Sammen med

Vivi Kjær forfatter til bogen: *Riget i midten. En introduktion til kinesisk kultur*, 2008.

CLAUS RØLLUM-LARSEN, f. 1953, mag.art. og ph.d. (musikvidenskab) fra Københavns Universitet, siden 1997 forskningsbibliotekar og seniorforsker ved Det Kgl. Bibliotek. Har udgivet *Kong Frederik IX og musikken. Musikhistoriske studier i det danske kongehus* (1990), *Impulser i Københavns koncertrepertoire 1900-1935. Studier i præsentationen af ny, især udenlandsk instrumentalmusik* (2002), samt *Knudåge Riisager. Komponist og skribent* (2015).

MARINA VIDAS, PhD, is Senior Research Fellow at the National Gallery of Denmark and Adjunct Associate Professor in the Department of Arts and Cultural Studies at the University of Copenhagen. She has extensively lectured and published on Medieval and Renaissance manuscripts and art.

KARIN WOLGAST, f. 1961, cand.mag. i tysk og filosofi, Odense Universitet 1988, ph.d. i tysk og teatervidenskab, Københavns Universitet 1992; forsknings- og undervisningsstillinger ved universiteterne i Aalborg, København, Odense og Aarhus. Alexander von Humboldt-stipendium til Johann Wolfgang von Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 1995; bestyrelsesmedlem af Den danske Humboldt-klub siden 2003, formand 2006-2013. Fellow på Forskerkollegiet, Københavns Universitet, 2006-2007. Medstifter af Influx, Tysk-skandinavisk kulturudveksling omkring 1900, Aarhus Universitet 2010-2012. Forskningsområder: tysk litteratur, teater og filosofi i oplysningstiden, *fin de siècle* og efterkrigstiden. Udvalgte publikationer: *Spil og intrige i Lessings drama*, Odense 1988; *Die Commedia dell'arte im Wiener Drama um 1900*, Frankfurt am Main 1993; *Sinnverlust und Sinnfindung am Anfang des 20. Jahrhunderts*, Würzburg 2011; 'Reinhardt, Ibsen und Munch in Berlin', i *Divinatio*, 34, 2011, s. 7-63.

